

УДК 343.1

Д. О. Шумейко
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

СУДОВІ РІШЕННЯ У СПЕЦІАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. КПК України передбачає можливість постановлення різних судових рішень у кримінальному провадженні, що зумовлено його завданнями. Судові рішення відрізняються за формою та призначенням.

Відповідно до ст. 369 КПК України, судові рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали. Суд касаційної інстанції у випадках, передбачених КПК України, приймає постанови.

Особливістю спеціального кримінального провадження є постановлення судових рішень, які допустимі тільки у цьому порядку, законодавчі вимоги щодо розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, застосування запобіжного заходу за відсутності підозрюваного, вироку за результатами спеціального судового провадження. Практична реалізація цих вимог та особливостей визначають зміст судового рішення у спеціальному кримінальному провадженні.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена існуванням низки проблем теоретичного та практичного змісту щодо вимог та порядку постановлення судових рішень у спеціальному кримінальному провадженні.

Аналіз останніх наукових публікацій свідчить про інтерес науковців до проблеми судових рішень у кримінальному провадженні. Так, питанням вимог до судових рішень та порядку їх постановлення свої праці присвятили Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, Л.О. Богословська, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Х.Р. Тайлієва, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін. У межах досліджень проблем здійснення спеціального кримінального провадження до окремих питань постановлення судових рішень звертались Д.Т. Арабулі, І.І. Сливич, О.В. Маленко, Г.В. Матвієвська, О.О. Нагорнюк-Данилюк та ін.

Метою цієї статті є зазначення наукових підходів щодо поняття, ознак і вимог до судового рішення, визначення судових рішень, які можуть бути постановлені у спеціальному кримінальному провадженні, їх класифікація, вимоги до їх змісту.

Виклад основного матеріалу. У КПК України не передбачено поняття судового рішення. У науковій літературі його визначають як акт судової влади, правозастосовний акт, постановлений іменем України, оформлений у виді процесуального документу, яким владно підтверджується наявність чи відсутність спірного правовідношення, в результаті якого воно перетворюється у безспірне на підставі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи [1, с. 194]; як вид правозастосовного акту слідчого судді, суду, судді (у тому числі судді-доповідача), суду присяжних, який має державно-владний, владно-розпорядчий та загальнообов'язковий характер, прийнято у встановленій законом формі (ухвали, постанови, вироку, подання), пов'язаний з вирішенням правових питань, що виникають у судовій діяльності та містить владні приписи щодо вчинення певних правових дій чи настання певних правових наслідків [2, с. 19].

Х.Р. Тайлієва визначає ознаки, які характеризують судові рішення у кримінальному провадженні:

- виникають як наслідок кримінально-правового спору сторони обвинувачення та захисту;
- в них від імені України здійснюється індивідуальне регулювання суспільних відносин, створюється правова основа для функціонування відповідних матеріальних і процесуальних правових норм, які застосовуються судом у кримінальному процесі;
- ухвалюються виключно судами на основі норм кримінального процесуального права та ряду інших галузей права;
- їх юридична сила, як правило, поширюється виключно на учасників спору;
- є засобом реалізації норм матеріального права, насамперед, закону України про кримінальну відповідальність (кримінального закону);
- їх структура і порядок ухвалення чітко визначені в кримінальному процесуальному законодавстві;
- мають державно-владний характер, є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами, яким вони адресовані;
- наділені законною силою, тобто є стабільними та такими, обов'язковість виконання яких забезпечена законом;
- є виключними, тобто їх неможливо повторно ініціювати та ухвалити, повторно розглянути

справу, в якій постановлене відповідне рішення, без його скасування;

– мета судових рішень полягає у: а) процесуальному оформленні і фіксуванні волі суду, спрямованій на вирішення спору між сторонами; б) охороні прав, свобод, законних інтересів учасників державно-суспільних відносин між сторонами і тим самим у захисті норм права, на основі яких виникли правовідносини; в) здійсненні виховної функції правосуддя; г) забезпеченні примусового виконання приписів, що містяться у рішенні;

– мають преюдиціальний характер: факти, встановлені під час розгляду кримінальної справи і закріплені у вироку, ухвалі чи постанові суду, повторно в іншій справі (цивільній, адміністративній, кримінальній справі), не встановлюються. Преюдиціальність (від. лат. *praedictum*) – правило, згідно з яким суд, що виніс рішення, після того як це рішення набуло чинності (законної сили), не має права знову встановлювати факти або правовідносини, стосовно яких воно було винесено [3, с. 28–29].

Ю.М. Грошевий зазначає, що рішення, будучи за своєю природою інформаційним документом (актом), приймається в результаті різноманітної та складної оцінки суддями достовірності різних видів інформації, тих правових, етичних знань та знань про конкретні обставини події злочину, що мають бути закріплені в їх рішенні. ... Прийняття суддею рішення включає в себе розумове перетворення трьох «блоків» знання: системи правових і етичних знань; знань, отриманих в результаті суспільно-політичного, професійного, життєвого досвіду; знань, набутих під час судового розгляду (знань про фактичні обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному процесі) [4, с. 6, 27].

Загальними вимогами до судових рішень законодавець визначає їх законність, обґрунтованість, вмотивованість.

Узагальнення та рекомендації щодо критеріїв якості судових рішень, тлумачення понять, правових позицій ЄСПЛ, сформульовано у спеціальній літературі.

Судове рішення є законним, якщо воно ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з дотриманням норм процесуального права. Це впливає з конституційного принципу законності (пункт 1 частини третьої статті 129 Конституції України).

Дотримання законності судового рішення оцінюється за трьома критеріями: 1) чи застосував суд закон, який слід було застосувати до відповідних правовідносин (необхідний закон)? 2) чи не застосував суд закон, який не врегульовує відповідних правовідносин (зайвий закон)? 3) чи правильно суд витлумачив закон? [5, с. 32–33, 35, 36].

Правосудність – основний критерій якості судового рішення, порушення якого є підставою для

скасування чи зміни судового рішення судом вищої інстанції. Правосудність поєднує в собі дві вимоги – обґрунтованість (стосується питань факту) та законність (стосується питань права).

Обґрунтованим є судове рішення, якщо воно ухвалене судом на підставі обставин у судовій справі, які повно і всебічно з'ясовані на основі доказів, що були досліджені судом. Таким чином, обґрунтованим визнається судове рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для цієї справи чи для вирішення певного процесуального питання, висновки суду про встановлені обставини є вичерпними, відповідають дійсності та підтверджуються належними і допустимими доказами.

Від обґрунтованості судового рішення як складової правосудності необхідно відрізнити вмотивованість судового рішення, що забезпечується мотивувальною частиною у кожному письмовому судовому рішенні, а також оголошенням мотивів, з яких суд дійшов свого висновку, в усній ухвалі чи постанові. Вмотивованість судового рішення означає наведення у судовому рішенні пояснень (мотивів), чому суд вважає ту чи ту обставину доведеною чи недоведеною, чому суд врахував одні докази, але не взяв до уваги інших доказів, чому обрав ту чи ту норму права (закону), а також чому застосував чи не застосував встановлений нею той чи той юридичний наслідок. Кожен доречний і важливий аргумент особи, яка бере участь у справі, повинен бути проаналізований і одержати відповідь суду [5, с. 35].

За результатами опрацювання практики ЄСПЛ О. Калачова зазначає, що судове рішення є вмотивованим за наступних умов. 1. У рішенні вмотивовано питання факту та права, проте обсяг умотивування може варіюватися залежно від характеру рішення та обставин справи. 2. У рішенні містяться відповіді на головні аргументи сторін. 3. У рішенні чітко та доступно зазначені доводи і мотиви, на підставі яких обґрунтовано позицію суду, що дає змогу стороні правильно аргументувати апеляційну або касаційну скаргу. 4. Рішення є підтвердженням того, що сторони були почуті судом. 5. Рішення є результатом неупередженого вивчення судом зауважень, доводів та доказів, що представлені сторонами. 6. У рішенні обґрунтовано дії суду щодо вибору аргументів та прийняття доказів сторін. Пункт 1 ст. 6 Конвенції не вимагає від національного суду детальної відповіді на кожний аргумент сторін, проте важливість аргументів оцінюється з урахуванням обставин конкретної справи [6, с. 82].

У Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень у викладі підстав для прийняття рішення вказано, що необхідно дати відповідь на аргументи сторін, тобто на кожен окремих пункт вимог та на

аргументи захисту (38); обов'язок судді наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент захисту на підтримку кожної підстави захисту. Обсяг цього обов'язку може змінюватися залежно від характеру рішення. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини очікуваний обсяг обґрунтування залежить від різних доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв та доктринальних принципів, а крім того, ще й від різних практик підготовки та представлення рішень у різних країнах. З тим, щоб дотриматися принципу справедливого суду, обґрунтування рішення повинно засвідчити, що суддя справді дослідив усі основні питання, винесені на його розгляд (40) [7].

Я. Берназюк визначаючи критерії вмотивованості судового рішення пропонує наступні висновки.

Мотивованість судового рішення забезпечує: 1) реалізацію засадничих принципів правосуддя, включаючи принцип верховенства права, змагальності учасників справи, офіційності з'ясування обставин справи та ін.; 2) дотримання основоположних прав та інтересів людини та громадянина у сфері правосуддя; 3) можливість здійснення судового контролю за законністю та обґрунтованістю рішень судів попередніх інстанцій; 4) можливість здійснення громадського контролю за якістю судових рішень, проведення їх моніторингу та суспільного обговорення; 5) захист людини та громадянина, інших учасників правовідносин від свавілля судової влади.

Відсутність належної мотивованості судового рішення може призвести до настання наступних негативних наслідків: 1) для учасників справи: порушення права на справедливе і неупереджене вирішення спору та прийняття, відповідно, правосудного рішення; недотримання конституційних принципів правосуддя; 2) для судді: скасування його рішення судом вищої інстанції або встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні конкретної справи судом; застосування до судді заходів дисциплінарного стягнення; зниження недовіри до судової системи зі сторони суспільства.

Ознаками (критеріями) мотивованого судового рішення є:

1) дотримано чітку структурованість рішення, послідовність викладення обставин справи, доводів учасників, доказів та норм права, на які вони посилаються, та з урахуванням яких встановлені дійсні обставини справи,

2) мотивувальна частина містить усі складові елементи визначені процесуальним законодавством з урахуванням судової інстанції (обставини, встановлені судом та зміст спірних правовідносин; докази, мотивована оцінка кожного аргумен-

ту; норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування; норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування тощо); 3) у мотивувальній частині зазначено правове обґрунтування висновків суду з посиланням на конкретні докази, прийняті судом; 4) резолютивна частина містить висновки, які логічно слідують з мотивів, описаних у мотивувальній частині, є чітко сформульованими відносно кожної позовної вимоги (вимоги апеляційної чи касаційної скарги) [8].

Вивчення судової практики показало, що сторони у і суд у спірних питаннях щодо відповідності судових рішень вимогам законності, обґрунтованості і вмотивованості керуються практикою ЄСПЛ, Висновком № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень, у якому наголошується, що вона є основним компонентом якості правосуддя, інших нормативних документів [7].

Аналіз правозастосовної практики і нормативного регулювання показав, що на стадії судового розгляду у спеціальному кримінальному провадженні можуть бути постановлені наступні судові рішення:

1) судові провадження у першій інстанції:

– підготовче провадження: здійснення спеціального судового провадження, закриття кримінального провадження, повернення обвинувального акту, відкладення судового засідання, рішення, пов'язані з підготовкою до судового розгляду (наприклад, з метою виклику обвинуваченого у порядку ст. 297-5 КПК України);

– судовий розгляд: зупинення провадження, зміна порядку судового розгляду, вирок, закриття кримінального провадження;

2) провадження у суді апеляційної інстанції: рішення щодо прийняття, залишення без руху, повернення апеляційної скарги, рішення про відмову у відкритті провадження та результатів апеляційного провадження;

3) провадження в суді касаційної інстанції: відкриття касаційного провадження, залишення скарги без руху, її повернення та результатів касаційного провадження про: залишення судових рішень без змін, а касаційної скарги – без задоволення, скасування судових рішень та призначення нового розгляду в суді першої чи апеляційної інстанції; скасування судових рішень та закриття кримінального провадження; зміну судових рішень.

Наведений перелік не є переліком усіх судових рішень, які можуть бути постановлені у кримінальному провадженні, а включає ті, що ухвалюються/можуть бути ухвалені у спеціальному кримінальному провадженні.

Законодавець поширює загальні вимоги щодо змісту і процесуального порядку постановлення

судових рішень під час здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, проте, для процедури ухвалення та змісту деяких рішень встановлює певні особливості. Це стосується порядку розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, застосування запобіжного заходу за відсутності підозрюваного, вироку за результатами спеціального судового провадження.

Судові рішення у спеціальному кримінальному провадженні можна класифікувати наступним чином:

– загальні (які можуть бути постановлені у кримінальному провадженні, що здійснюється у загальному порядку);

– спеціальні (які можуть бути постановлені винятково у спеціальному кримінальному провадженні).

Вимогами до судових рішень, у тому числі і постановлених у СКП, є законність, обґрунтованість, вмотивованість.

Висновок. Під час здійснення спеціального кримінального провадження можуть бути постановлені загальні та спеціальні судові рішення. Нормативні вимоги до спеціальних судових рішень передбачають порядок постановлення таких рішень та їх зміст. Загальні і спеціальні судові рішення у спеціальному кримінальному провадженні повинні відповідати вимогам законності, обґрунтованості, вмотивованості.

Література

1. Богословская Л. А. Основания к отмене или изменению приговора / Л. А. Богословская : учебное пособие. Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1981. 59 с.
2. Гуртієва Л.М. Судові рішення у кримінальному провадженні України : навч.-метод. посібник / Л.М. Гуртієва, Т.В. Лукашкіна. Одеса : Фенікс, 2017. 112 с.
3. Тайлієва Х.Р. Судові рішення у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2016. 218 с.
4. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Харьков : «Вища школа», изд-во при Харьков. гос. ун-те, 1979. 143 с.
5. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: «Дрім Арт», 2013. 224 с.
6. Калачова О. Вмотивованість судових рішень як гарантія захисту прав і основоположних свобод людини // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 4(12). С. 78–84.
7. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.

8. Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. URL: <http://kdkako.com.ua/ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo-rishennya-yak-odniyei-z-garantiy-dotrimannya/>.

Анотація

Шумейко Д. О. Судові рішення у спеціальному кримінальному провадженні. – Стаття.

Розглянуто наукові підходи до визначення поняття судового рішення, його ознак, вимог до змісту. Визначено перелік судових рішень, які можуть бути постановлені у спеціальному кримінальному провадженні та запропоновано їх класифікацію.

Зазначено, що до судових рішень у спеціальному кримінальному провадженні висуваються ті ж вимоги, що і до судових рішень, які постановлені у загальному порядку, а їх особливості полягають у необхідності встановлення та обґрунтування низки вимог, що підтверджують підстави і умови здійснення спеціального кримінального провадження, що знаходить відображення у їх змісті.

Ключові слова: спеціальне кримінальне провадження, судові рішення, ухвала, вирок, постанова.

Аннотация

Шумейко Д. О. Судебные решения в специальном уголовном производстве. – Статья.

Рассмотрены научные подходы к определению понятия судебного решения, его признаков, требований к содержанию. Определен перечень судебных решений, которые могут быть вынесены в специальном уголовном производстве и предложена их классификация.

Отмечено, что к судебным решениям в специальном уголовном производстве предъявляются те же требования, что и к судебным решениям, которые вынесены в общем порядке, а их особенности заключаются в необходимости установления и обоснования ряда требований, подтверждающих основания и условия для осуществления специального уголовного производства, что находит отражение в их содержании.

Ключевые слова: специальное уголовное производство, судебные решения, определение, приговор, постановление.

Summary

Shumeiko D. O. Court rulings in special criminal proceedings. – Article.

Scientific approaches to defining the concept of court decision, its features, content requirements are considered. The list of court decisions which can be rendered in a special criminal proceeding is determined and their classification is proposed.

It is noted that the court decisions in the special criminal proceedings are subject to the same requirements as the court decisions, which are issued in a general manner, and their peculiarities are the need to establish and substantiate a number of requirements, confirming the grounds for special criminal proceedings that are reflected in their content.

Key words: special criminal proceedings, court, decisions, approval, sentence, decree.